

29. FESTES

Bauxa i pietat

La monotonia, de la feina de cada dia reforçava l'entusiasme natural dels veïns per celebrar festes. L'església, que regnava en assumptes socials, intentava frenar o canalitzar cap a les vies de la pietat i el decòrum aquest entusiasme, amb resultats variables. El seu representant al poble, el rector, probablement tenia un mínim de formació i gaudia com els altres de les diversions bullicioses. Era, en tot cas, un sol contra la multitud que tenia fora del seu abast un comportament contingut.

Típica de la tensió entre religió i bauxa és la carta del governador al batle de Binissalem, del 25 de novembre de l'any 1356: “[...] en temps passat sia acustumat de córrer les oques en vostre batliu en la festa de madona santa Maria d'agost après la missa per tal que l'Ofici divinal no sia destorbat ne les gents no obmeten [ometen] de esser en aquell, que vós, no contrastant la dita bona custuma, havets fetes córrer l'any proppassat les dites oques ans de la Missa, per la qual cosa se destorba molt lo divinal Ofici, així com dit és, e és gran ocasió que les gents no venguen en aquell.

[...] vos manem que les dites oques d'aquí avant córrer no fassats ne leixets lo dit dia tro que la Missa sollempnial sia dita, com sia ocasió que les gents no sien totes a la Missa [...]” (Jaime Lladó y Ferragut, 1953, p.39 - 40).

És evident que el rector no podia fer res contra la festa popular com a rival, si no era amb el reforç d'una amenaça governamental: “E asso no mudets en alcuna manera”.

Les imatges més famoses sobre festes pageses probablement són les dels pintors dels Països Baixos. La visió popular de festa perfecta podia haver estat similar a aquesta de Marten Van Cleve. [Fig. 204]

Pel que fa a l'església, aquesta apaivagada caminada a la missa, on els homes van per un costat, i les dones i nins per l'altre, hauria estat molt més al seu gust. La pintura és de Pieter Bruegel el Jove, que, com Marten Van Cleve, fou del segle XVI i inicis de XVII. [Fig. 205]

Un torneig a l'estil que emocionava les classes altes. Aquests cavallers actuen seriosament, no és un joc. [Fig. 206]

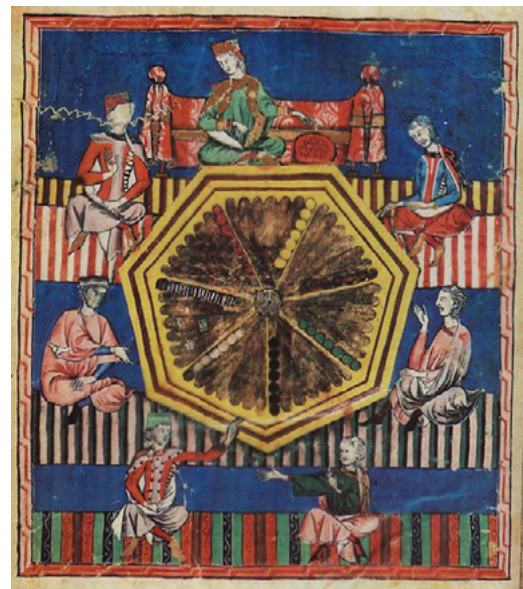
Jocs

Els jocs amb animals eren actes festius ben arrelats que solien fer-se al camp adjacent a l'església, on s'acostumaven a reunir els veïnats i que a vegades fou conegut com 'el camp de l'oca'. Aleshores, com generalment avui, foren les autoritats civils qui pagaven i organitzaven les festa, suposem que amb la col·laboració del rector.

Què s'havia tingut al cap en programar la carrera de l'oca poc abans de l'hora de la missa de festa: una pallassada, una mena de repte o simplement una programació no concertada? No ho sabem, però dins l'ambient festiu de 'desordre', coses estranyes podien passar i tensions amagades sortir.

"[...] l'element lúdic s'aprofita per demostrar la protesta, transgredint, provocant. El conflicte social es tenyeix de música, de cants, de danses, de processons. Perquè també la celebració s'utilitza com a mitjà d'expressió, sigui de joia, sigui de ràbia" (Coral Cuadrada, 1992, p. 337).

A les festes també s'alliberava la violència i la crueltat de l'edat mitjana. Als tornejos a cavall per la noblesa organitzats pels reis, era freqüent que nombrosos participants fossin morts o seriosament ferits. També als jocs populars amb animals domèstics o salvatges, com óssos; la diversió fou una competició a l'extrem, una lluita de sang, si de cas. ¿Podria ser que la cruesa de la vida diària hagués insensibilitzat la gent pels entreteniments pacífics i tan sols s'emocionassin amb allò francament descontrolat?

Un joc de les taules astronòmiques del *Llibre de Jocs* encarregat pel rei Alfons X de Castellà (1283) [Fig. 207]

Apostes

El jocs populars amb apostes no es reservaven per les festes; però les festes proporcionaven el temps lliure a tothom per reunir-se amb els amics per menjar, beure i jugar; millor el més lluny possible de l'atenció de les autoritats. En un article, "La penalització del joc d'atzar a la Mallorca Baix-medieval", Gabriel Ensenyat Pujol diu "[...] cal remarcar que el gran nombre de disposicions

penalitzadores és indicatiu, si més no, de dues coses:

-Que el joc era molt estès a l'època.

-Que hom no va aconseguir gaire les interdiccions; per això la necessitat de reiterar-les contínuament [...]" (1992, p. 363). Per les autoritats nervioses "[...] el joc predisposava els que hi intervenien a cometre irregularitats de tota casta i era un cau de conreu per a la corrupció, el vici i el pecat, alhora que atemptava contra els bons costums" (1992, p. 360).

Existien jocs permesos, com les taules, però mancaven de l'emoció d'altres, menys decorosos.

Carreres*

L'any 1340 hi hagué una altra intervenció d'una autoritat superior a les festes. Així "De Nós en Rodrigo Ortiz, donzell, veguer de fora, al amat lo batle de Robines, Pere Lorens, e son loctinent. Havem entès per En P. Bover que per la festa de Santa Maria, demà serà, moltes vegades los corredors de peu e de cavall fan lur córrer per un camp que ell ha aquí. E com lo camp sia plantat de figueres e vinyes e d'altres plantes, e podria esser dapnatge de les plantes per ajuntament de la gent e en pesones. Deim e manam a vós que lo dit córrer en lo dit camp ja fos cessat. Data en Ciutat de Mallorca, 19 dies de setembre de 1340" (Francesc Canals, 1989, p.31- 32).

En Pere Bover fou veí de Biniagual, a la part plana de la vila, més apta per carreres de cavall. Ell fou "síndic i procurador de tota la Universitat i prohoms" (RRV2, p. 17) a l'any 1354, un pagès pròsper. La festa succeïa en un moment delicat per la collita tant del raïm com de les figues, i l'any 1340 era un 'any de fam' amb collites deficientes.

No organitzaven carreres de cavall a tots els pobles; era imprescindible un bon nombre de veïns acomodats que tinguessin cavalls capaços de córrer. Penseu que emocionant era; fins i tot perillós, participar o assistir a carreres de cavalls a camp obert. La forma de la denúncia suggereix que no hi havia

El palio, una carrera de cavalls medieval que és encara celebrat cada any a Siena, Itàlia. A l'edat mitjana mai s'empraven selles a les carreres. [Fig. 208]

una cursa fixa, que corrien d'un punt a l'altre i cadascun escollia la seva pròpia ruta.

Hi havia més referències per aquest segle a les festes de Santa Maria d'agost i de setembre que probablement foren les principals del municipi, però, com que qualsevol dia d'un sant o una santa era una festa potencial, no foren les úniques. Podem pensar que la Mare de Déu d'agost era a Binissalem i la Mare de Déu de setembre, a Lloseta, com encara són avui.

L'església havia modelat el calendari per fer una festa religiosa de cadascun dels dies necessaris per marcar el pas del temps. Per exemple, les quatre dates assenyalades per fer pagaments, pagar multes o segellar contractes eren Pasqua, Sant Joan, Sant Miquel de setembre i Nadal, els quals dividien l'any en quatre parts iguals. Al segle XIV, l'any nou començava el 25 de març; tan sols des de l'any 1556 comença l'1 de gener a Espanya.**

El nombre de festes celebrades variava de poble a poble, però qualcun n'hi havia que celebrava fins a cinquanta festes a l'any. En un poble agrícola com Binissalem, amb tasques del camp que no admeten demores, dubtem que en celebressin més

(*)

És possible que corrin gent a peu i muntats junts? Encara existeix almenys un exemple d'un carrer així al País de Gales. Ens explica que són en terreny mesclat, amb pendents i planes, on a vegades guanya un home per ser més ràpid pujant i baixant terreny desnivellat i 'romput' (Vegeu: 'Man vs horse marathon' no. 7. @ http://running.competitor.com/2014/08/photos/10-quirky-races_112194).

(**)

Aquest fou un assumpte distint del canvi del calendari Julià al Gregorià el 1582. En aquell any la data avançava 11 dies i el 4 d'octubre es convertia en el 15 d'octubre per compensar errors acumulats pel vell sistema. Al segle XIV, la desviació acumulada havia estat menys; aproximadament 9 dies al 1300. (Wikipedia; anglès i castellà)

Sant Vicent Ferrer (1350-1419) dominicà de València, era el predicador més conegut de la seva època i visità Mallorca en diverses ocasions. Aquesta rajola moderna conta 'el miracle de Nules', una vila de Castelló on col·lapsà una tarima per mor del pes de les persones que havia damunt escoltant un sermó del frare. Cap persona resultà ferida. [Fig. 209]

que la meitat. L'església havia fet coincidir les festes cristianes amb velles celebracions paganes i intentava dirigir-les cap a actes de reafirmació i dedicació, per tal d'assegurar el benestar i la prosperitat del poble, seguint les seves normes. Tal seriositat fou el contrari del que cercava la gent; així s'hauria de presentar la religió amb una nova cara.

L'estrella de la festa

L'element imprescindible i central d'una festa fou la missa, però no entesa com a solemne. Podia ésser animada per músics; el joglars, com suggereix Gabriel Llopart (1992, p. 84). La missa solia seguir el ball o la cavalcada i, si aquesta prenia forma de ressaga, era una manera de garantir que tothom hi assistia.

Els frares predicants itinerants dels ordes menors, més rigorosos i més extravagants

que els preveres 'funcionaris' d'una parròquia, eren les estrelles, i els seus discursos tenien elements de teatre i de caire apocalíptic. Eren contractats, com els grups musicals d'avui, per la seva capacitat d'atreure molta de gent. Sant Vicent Ferrer, un dels més famosos, possiblement predicà a Binissalem. Diu Gabriel Llopart que "el traslado, sustento y limosna del fraile predicador" fou el primer de "los gastos substanciales" d'una festa, seguit per, "la adquisición de los premios o joyas para las carreras de a pie [...] y el yantar y soldada de los juglares que animan el baile y probablemente intervienen en la ceremonia religiosa" (1992, p. 84).

Els balls

Els balls, a vegades disfressats de processons, foren un element pagà transformat tant com fos possible a cristià: "un folklore religioso anterior, encarnado sociológicamente y que ella [la

iglesia] ha intentado y, a veces, conseguido bautizar" (Gabriel Llopart, 1992, p. 89). Els clergues també ballaven, a vegades dins la Seu mateixa; així es conta com passava el 25 de gener de l'any 1490 "ço és canonges e capellans e los Reverents Inquisidors [...], los Jurats e molt cavallers e gentil homens e altres homens de condició tots a la mescle" (Vaquer, Onofre, 1992, p. 563).

La 'mescle' va rompre les barreres i, fins i tot, podia invertir l'ordre social. El ball fou l'ambient perfecte; per unes hores regnava el desordre, però dins un context no del tot descontrolat.

L'església, mai satisfeta, intentava prohibir la dansa a les dones, mentre Gabriel Llopart insisteix que tot el món ballava, a la seva manera. Al segle XIV, a Binissalem hi havia discussions acalorades sobre la seva organització. Un judici tractava sobre un ball o ressaga que tenia elements de dansa i de processó. El paper de les dones donava lloc a una brega, com es veu "[...] los jurats de la parròquia de Robines havien ordenades les danses e havien a aquest [Pere Bru, el testimoniari] ordenat a menar una rerassaga [...] E aquest esquivase'n per tal com li aixia sang del nas" (Judicis I, clam vint-i-tresè, p. 105).

Sembla que hi havia reticències i dificultats amb l'organització, feta, per cert, per persones destacades del poble: Pere Bru mateix, Arnau i Pere Ferrer, Guillem Salord, Jacme Linars (de Lloseta) i Pere Terrassa "en G. Salord que ve aço, que manava la rerassaga dix que ell no hi ballaria aitambe [...] així que jaqui les dones. E lo dit Arnau que ve aço jaqui les dites dones, e lo dit G. Salord va tornar prendre les dones e vol les metre en la dansa".

La data és el 8 d'abril de l'any de 1382, i no sabem quina era l'ocasió ni tampoc què passà exactament, ja que una bona part del document resulta il·legible.

Testifica Jacme Linars que, "P. Terrassa corria, e ve que n'Arnau Ferrer arranca l'espasa e donà vers en P. Bru e salta lo dit P. Bru la bardissa de n'Avineta, e lo dit Arnau dona-li amb l'espasa darrera, e no li basta, e dona a la bardissa, e ve que lo dit Arnau que

Una ressaga pagesa d'un manuscrit francès, *Les Heures de Charles d'Angoulême*. [Fig. 210]

fugia. E venc lo batle amb molta gent [...] " (Judicis I, p. 105-6).

A l'època, la gent expressava les emocions d'una manera directa; gesticulaven, cridaven insults o aprovació i donaven cops, tot sense sentir ridícul. Aquí les reaccions sembla que foren exagerades; que Pere Bru s'havia defensat amb educació, dient "n'Arnau, «perdonau-me, que assí ballare»" excusant-se, "que sang li havia aixida del nas" (p.105). La impulsivitat es manifestava encara més a

D'una còpia del *Decretum Gratiani*, un consolidació fonamental de dret canònic escrit vers el 1140, conegut com "L'harmonia dels canons discordants". El monje Gratià emprà la tècnica dialèctica per resoldre punts de llei contradictoris. Aquí tres bisbes discuteixen la substitució temporal d'un bisbat. Dels gestos es desprèn que dos n'estan d'acord, però el de l'esquerra discrepa dels altres. [Fig. 211]

l'ambient festiu. Si els prohoms es barallaven, què es podia esperar als jocs populars?

Gestos formals

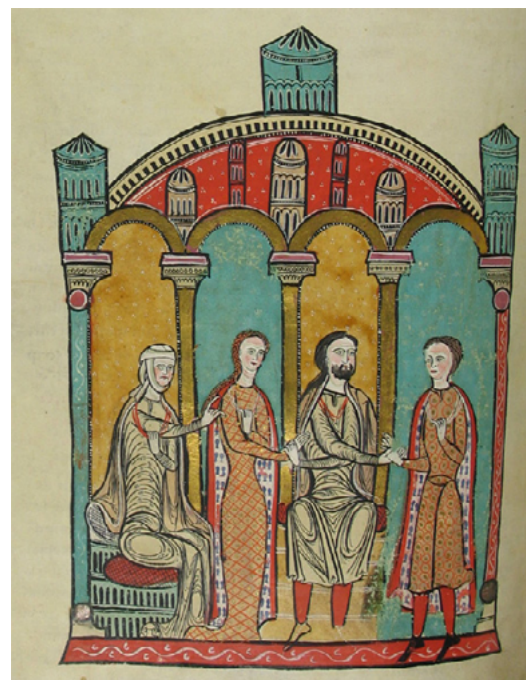
L'edat mitjana fou una època de gestos, i els gestos, moltes vegades estilitzats, sovint foren un desenvolupament del llenguatge, tenint un significat conegut per tothom. En una societat amb poca educació acadèmica, els gestos assumeixen especial importància, es codifiquen en cerimonials i la gent havia de veure amb els seus propis ulls que els protagonistes complien amb la cerimònia per tenir-la present, per ésser ratificada.

Avui en dia pot resultar prosaic veure els governants signant papers. A l'edat mitjana, segellar un contracte fou molt més dramàtic; una cerimònia amb objectes simbòlics

passats d'un contractant a l'altre, i solemnes juraments damunt relíquies de sants. Vestigis d'aquests gestos formals romanen en cerimonials com la boda, on encara 'és dóna la mà' de la filla en matrimoni, per exemple.

Tenim documentat a Binissalem, l'any 1341, un exemple del cerimonial que acompanyava la signatura d'un contracte entre particulars. "Un macip de Catalunya, del loc de Prades"; [Pere Garcia, i] "en Domingo Samar, ferrer, de la parròquia de Robines" es reuneixen "davant la cort del senyor Rei en Rabines [sic] el dia 11 d'agost. En Pere confessa que "en lo present dia s'ha somès ab lo dit Domingo vinents, en aprendre lo dit mester de la dita ferreria, sots les convinences davall escrites".

El macip jura totes els condicions del contracte i acaba la seva declaració: "E encara

Un casament del segle XI del *Liber feudorum Maior*. El matrimoni encara no havia estat declarat un sacrament com era ja el baptisme i els últims ritus, i fins el segle XVI seria suficient el *verbum*, la declaració d'ambdues persones de la seva intenció mentre s'ajunten les mans dretes. Seguint el dret romà, ni l'església ni l'estat prengué part al contracte de matrimoni. [Fig. 212]

de certa ciència, jo Pere Garcia, demunt dit, menor de 25 anys, jur sobre los Sant 4 Evangelis de Déu devant si posats, e ab les seves mans corporalment tocats, les demunt dites coses atendre e complir e no contravenir per alguna manera o raó".

El mestre ferrer també declara un sèrie de condicions que anirà complint, incloent especificacions exactes sobre la roba que subministrarà; per exemple, "una gonella de lana de color de drap de preu de 12 sous la cana". La cana fou una mesura de teles consistent en 1,55 metres. La cerimònia acabava amb les paraules: "E totes aquestes coses cascunes de les parts volgueren que fos més e incorporat en lo libre de la cort, per tal que d'aquelles havia memòria perdurable" (Francesc Canals, 1989. p. 25-6).

Les proves físiques

L'últim element festiu eren les proves físiques oficials: carreres i proves d'armes. El govern tenia un interès evident de promocionar l'habilitat en l'ús de les armes i la destresa física, perquè tot mascle entre 16 i 60 anys era un soldat potencial per defensar el regne. Fomentava proves com el joc de la ballesta a més de carreres a peu, per als quals les joies eren un parell d'ànecs o d'oque.

Una competició de tir d'arc entre pagesos, del *Llutrell Psalter*. [Fig. 213]

Un furt

Aleshores, com avui, el temps de festes atreïa lladres, i tenim la transcripció d'un judici per robatori, el furt d'un mantet o xal, mentre la seva propietària ballava a l'estiu de l'any 1381. El demandant era el notari Francesc Salom (el mateix notari desacreditat, del *Capítol 39*) qui declara que, "en lo jorn de Madona Santa Maria d'agost propassada, una fembra qui anava mendicant per l'illa, [...] emblà i furtà en la plaça de l'església de Robines, on una filla d'aquest ballava, un mantet de drap tenat [...] E com venc el vespre que les danses foren finides, aquest trobant, de menys lo dit mantet, feu fer crida per la vila de Binissalem [...] " (*Judicis I*, Clam dissetè p. 88).

Altra vegada la sentència és il·legible, però Francesc Canals opina que els acusats, "dugueren les de perdre" (*Judicis I*, p. 89).

FONTS CITADES

- _ Jaime Lladó y Ferragut, Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la villa de Binissalem, 1953
- _ Coral Cuadrada, "Oci i diversió a les societats preindustrials: l'exemple català a la baixa edat mitjana", *XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1992
- _ Gabriel Ensenyat i Pujol, "La Penalització del joc d'atzar a la Mallorca Baix-medieval", *XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1992
- _ Francesc Canals i Frontera, *Aproximació socio-econòmica a Binissalem en el segle XIV*, 1989
- _ RRV2
- _ Wikipedia, "Gregorian Calendar" Consultat 29.03.2015.
- _ Gabriel Llompart, "Las fiestas populares en Mallorca", *XI jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1992
- _ Vaquer, Onofre, "Les diversions a la Mallorca dels segles XV-XVII", *XI jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1992
- _ Francesc Canals, *Judicis I*

FIGURES CREANT BINISSALEM

CAPÍTOL 29

- [204] Marten Van Cleve, el major (1527-1581) Antwerp, consulta del 30.08.2015
<http://www.christies.com/lotfinder/LargeImage.aspx?image=http://www.christies.com/lotfinderimages/d44172/d4417270x.jpg>
- [205] Pieter Breugel, el jove, (1623) Antwerp, consulta del 30.08.2015
Wikimedia Commons IMG_7406.jpg
- [206] *Codex Manesse* (1300) 17r Cod Pal. Germ. 848. Universitäts Bibliothek, Heidelberg
- [207] *Libro de los Juegos d' Alfons X de Castilla* (1283) F 97 v San Lorenzo del Escorial, Madrid, Wikimedia.org
- [208] 'El Palio' <http://www.ilcampoitalia.com/category/coming-events/> consulta del 30.08.2015
- [209] San Vicens Ferrer, "El miracle de la tarima" (vers el 1410) Manuel Abad Pradells baldosa esmaltada, 1950-55, vila de Nules, Castelló, consulta del 30.08, 2015
- [210] "Danse paysanne". *Les heures de Charles d'Angouleme* (1475-1500) Lat.1173, Bibliothèque Nationale de Paris, França, wikimedia.org
- [211] *Decretum Gratiani*, (vers el 1250) Ms. lat. 3893, f.160 v., Bibliothèque Nationale, Paris
- [212] *Liber feudorum maior*, f.4 , (1194) Catalunya-Aragó, Arxiu de la corona d'Aragó, Barcelona
- [213] *The Luttrell Psalter* (1325-40) Add MS 43120 f. 158r, Anglaterra

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.